

СУЧАСНА АМНІСТІЯ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ КАРДИНАЛЬНИХ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА

ШКЕЛЕБЕЙ Вікторія Анатоліївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету ДПС України
ЛИСЕЮК Андрій Миколайович - курсант факультету податкової міліції Національного університету ДПС України

В статті досліджено уголовно-правові проблеми в сфері амністиювання. Проаналізовано основні підходи до визначення амністії, її ознаки, а також акцентовано увагу на дослідженні змін у порядку та процедурі проведення амністії після введення відповідних змін у законодавство.

Ключові слова: амністія, процедура, порядок, помилування, звільнення від кримінальної відповідальності і покарання.

Держава, здійснюючи кримінальне переслідування відносно осіб, які вчинили злочин, у той же час залишає за собою право «прощати їх». Враховуючи деякі умови з форм такого прощення, є амністія (термін «амністія» – грецького походження: „забуття”, що буквально означає „прощення”), яка реалізує в українському законодавстві принцип гуманізму, спрямований на захист інтересів усіх членів суспільства, в тому числі і щодо тих, осіб, які вчинили злочини. В останні роки законодавець утримувався від широкого застосування амністії. Однак у 2014 році амністія була реалізована, через це виникає закономірна потреба у дослідженні окремих аспектів її проведення.

Значний внесок у висвітлення проблем пов'язаних з реалізацією кримінально-правової політики української держави, зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Ю.В. Баулін, В.В. Голіна, А.І. Долгова, В.М. Дрьомін, М.Д. Дурманов, С.І. Зельдов, В.В. Комаров, О.М. Костенко, А.А. Музика,

В.О. Навроцький, М.І. Панов, П.С. Ромашкін, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.О. Туляков, П.Л. Фріс та інші.

У системі нашого законодавства застосування амністії врегульовано спеціальним законом – «Про застосування амністії в Україні»[1], ним зокрема, врегульовано процедуру застосування амністії, визначено поняття амністії, встановлено норми, що містять ознаки, яким повинні відповідати категорії злочинців і групи злочинців, які звільняються за амністією. Все це вимагає від законодавця всебічного опрацювання положень амністії, глибокого вивчення факторів, що впливають на можливість її застосування до конкретних категорій правопорушників, визначення перспектив розвитку даного правового інституту.

Для подальшого дослідження необхідно проаналізувати теоретичні положення, які стосуються даного інституту. Наразі існує багато підходів до визначення амністії. Наприклад, радянський вчений А.Д. Соловйов визначав амністію як повне або часткове звільнення від кримінального покарання осіб, винних у вчиненні певного виду злочинів, що здійснюється за рішенням вищого органу влади [2, с.191]. В.Є. Квашис сформулював поняття амністії таким чином: «амністія – це акт вищого органу державної влади, який, не скасовуючи кримінального закону, в той же час звільняє від кримінальної відповідальності; повністю або частково звільняє від покарання або замінює його більш м'яким» [3, с.48].

М.Й. Коржанський вважав, що амністія – це лише акт кримінально-правовий, який стосується всіх сторін кримінальних правовідносин, а саме: поширюється на головні та додаткові покарання, які не були виконані до дня видання акта про амністію, в тому числі штраф, конфіскацію майна; не поширюється на покарання виконані – конфісковане майно або штраф засудженому не повертаються; не поширюється на цивільно-правові відносини – особа, що була звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання актом амністії, у всіх випадках зобов'язана відшкодувати потерпілому шкоду в повному обсязі [4, с. 331].

П.С. Матишевський характеризує акт амністії як виявлення гуманізму, милосердя та прощення з боку держави щодо певної категорії осіб, які вчинили злочини, що здійснюється у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності та покарання індивідуально невизначеного кола осіб, винних у вчиненні злочину [5, с. 309].

В.Т. Маляренко та А.А. Музика визначають амністію, як спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності (повне звільнення) чи від покарання (повне або часткове звільнення) певної категорії осіб, винуватих у вчиненні злочину, що здійснюється судом на підставі відповідного акта (закону про амністію), прийнятого Верховною Радою України [6, с. 17,29].

Інститут амністії – це міжгалузевий правовий інститут, до складу якого входять правові норми, які врегламентовують повноваження Верховної Ради України з приводу оголошення амністії, саму процедуру здійснення амністії та кримінально-правові наслідки її застосування: повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання певної категорії осіб, які засуджені за вчинення злочину, або кримінальні справи, стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті останніми або ж розглянуті, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили [7, с.75].

Отже, для чіткого формулювання поняття амністії також необхідно розкрити її основні ознаки, зокрема:

- акт гуманізму, милосердя та прощення осіб, які вчинили злочин;

- є елементом кримінально-правової політики держави;

- здійснюється відповідно до закону України, який приймається Верховною Радою і діє юридично визначеним часом та простором;

- є підставою звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання;

- характеризується повним або частковим звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання певної категорії осіб, які засуджені за вчинення злочину, або кримінальні справи, стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті останніми або ж розглянуті, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили;

- стосується невизначеної групи осіб;

- дія амністії поширюється лише на осіб, які вчинили злочини до моменту набрання чинності відповідним законом про амністію;

- поширюється на особу (осіб), засуджених за вчинення злочинів лише певної тяжкості, визначених відповідним законом про амністію;

- звільнення від відповідальності або покарання на підставі акта про амністію здійснюється тільки судом [7, с.75].

Грунтуючись на сказаному, під амністією ми розуміємо нормативно-правовий акт (закон), який приймається Верховною Радою України відповідно до норм кримінального законодавства стосовно індивідуально не визначеного кола осіб, що відповідає в самому законі ознаками, що містять кримінально-правові норми імперативного характеру, і має обмежений період дії, відповідно до якої особи, які вчинили злочин, можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності, особи, засуджені за вчинення злочину, можуть бути звільнені як від основного, так і додаткового покарання повністю або частково, або призначене покарання може бути замінене більш м'яким видом.

Проте, теоретичні напрацювання в сучасних умовах притерпіли суттєвих змін, пов'язаних, у першу чергу, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних

в'язнів» від 27.02.2014 року № 792-VII [8]. Цей закон суттєво змінив підходи до процедури проведення амністії, зокрема, вперше, у законі про амністію з'явилися елементи індивідуальності, що виразилось у прикінцевих положеннях, де було визначено конкретних осіб, до яких була застосована індивідуальна амністія. Тому актуальним є аналіз даного документу.

Відповідно до частини третьої статті 92 Конституції України амністія оголошується Законом України. Порядок та підстави її застосування визначаються не лише Законом України «Про застосування амністії в Україні» (базовим законом), а й Кримінальним кодексом України. Згідно з положеннями статті 86 КК України та ст. 1 базового закону, амністія – повне або часткове звільнення від відбування покарання, оголошується вона законами стосовно певної категорії осіб. Тому запровадження у базовому законі індивідуальної амністії може суперечити вказаним нормам КК України і цього закону, до яких зміни не вносились. Світова практика застосування амністії свідчить про те, що вона застосовується до певної категорії людей (жінки, неповнолітні, політичні в'язні тощо). Винятки бували вкрай рідко, як правило, у країнах, що розвиваються. Дійсно, нинішня редакція ч. 1 ст. 86 КК України знаходиться в суперечці з положеннями чинного Закону України «Про застосування амністії в Україні» зі змінами та доповненнями від 27.02.2014 року № 792-VII. Відповідно, у цій ситуації на застосування претендують два теоретичних правила подолання колізії – перше – застосуванню підлягає та норма, котра біла прийнята пізніше: друге – кодифікована норма має пріоритет над не кодифікованою нормою. Отже, що ці правила в означеній ситуації перебувають у колізії між собою. Утім, застосування ч. 3 ст. 3 КК України «Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки, що визначаються тільки цим Кодексом», у цій ситуації викликає сумніви. По-перше, існують обґрунтовані сумніви в тому, що звільнення від покарання чи його відбування є кримінально-правовим наслідком діяння. Оскільки таке звільнення не передбачає саме по собі обтяжень чи обмежень прав особи, такі обмеження можуть перед-

бачатися лише умовами іспитового строку, а якщо особа звільняється від покарання, то взагалі таких обмежень не передбачається. По-друге, практика застосування амністій в Україні вже давно передбачила той стан, що осіб звільняли навіть від кримінальної відповідальності, хоча КК України це не було передбачено. Тож вирішити означену колізію за допомогою колізійних норм немає можливості. Ця колізія може бути вирішена лише на законодавчому рівні через внесення відповідних змін до КК, або ж скасування змін та доповнень до Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Також слід зазначити, що ззовні виникає схожість між індивідуальною амністією і актом про помилування. Закон про амністію й акт про помилування передбачають застосування однакових заходів, тобто повного чи часткового звільнення від основного та додаткового покарань, у світлі нових змін та доповнень, з точки зору теорії права, суперечки між компетенцією Верховної Ради України та Президента України не відбувається. Якщо амністію розуміти як родове поняття, а помилування як видове, то, враховуючи зміни та доповнення до Закону України «Про застосування амністії в Україні», Президент України не може милувати категорії осіб, а лише індивідуально визначених осіб. Верховна Рада України в цьому контексті може амністувати й окремі категорії осіб, і індивідуально визначених осіб. У ст. 92 Конституції України зазначається лише те, що амністія застосовується виключно законом, але обмежень щодо застосування індивідуальної амністії в цій статті немає.

Також слід зауважити, що зміни і доповнення до Закону України «Про застосування амністії в Україні» детально не регламентують особливостей застосування індивідуальної амністії. Проте текст ст. 3 цього закону розрахований на амністію певної категорії осіб, а тому суд має встановити наявність складу злочину в діяннях осіб, а потім визначити, чи поширюються умови амністії на таких осіб. У переліку ж, зазначеному в прикінцевих положеннях до Закону, законодавцем визначається в емпіричній формі перелік осіб, котрі мають бути амністовані. Видається, що за умов застосування індивідуальної амністії суд

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено кримінально-правові проблеми у сфері амністування. Проаналізовано основні підходи до визначення амністії, її ознак, а також акцентовано увагу на дослідженні змін у порядку та процедурі проведення амністії після запровадження відповідних змін до законодавства.

SUMMARY

This paper investigates criminal problems in amnistuвання. The main approaches to the definition of amnesty, its signs and aksentovano attention to the study of changes in the order and procedures for amnesty after introducing relevant amendments to legislation.

має встановлювати наявність складу злочину, і якщо виявиться, що злочин був вчинений не у зв'язку з політичною діяльністю, то тоді особа не може бути амністованою. При цьому слід безпосередньо застосовувати положення ст. 8 Конституції України про верховенство права, задля того, щоб обійти імперативність переліку осіб, зазначених у прикінцевих положеннях Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Серед іншого, треба підкреслити, що Закон України «Про застосування амністії в Україні» зі змінами та доповненнями від 27.02.2014 року передбачає можливість звільнення і від кримінальної відповідальності, хоча це суперечить загальним положенням цього закону. Слід вказати на той факт, що за сутністю, прописаною в законі, індивідуальна, відрізняється від «загальної» амністії. З тексту закону можна встановити, що «загальна» амністія застосовується тільки щодо звільнення від покарання, натомість, індивідуальна – може торкатися й звільнення від кримінальної відповідальності.

Хотілось би також наголосити на тому, що якщо особу звільняють не від відбування покарання, а від покарання, то очевидно, що до неї не можуть застосувати дострокове зняття судимості. У цьому випадку мають спливати строки, передбачені ст. 89 КК України як щодо осіб, звільнених від відбування покарання. Очевидно, що тут є проблема в тому, що таким чином не передбачається можливості призначити особі іспитовий строк. Але це є загальною проблемою, котра допущена редакцією статей 74 та 89 КК України.

Частина третя статті 1 базового Закону передбачає неможливість застосування амністії до осіб, визначених статтею 4 цього Закону. Зокрема, це стосується осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, а також за злочини проти основ національної безпе-

ки та умисне вбивство, у тому числі при обтяжуючих обставинах. Змін до цієї статті не вносилося і додаткових винятків не встановлювалося. Однак у прикінцевих положеннях щодо індивідуального застосування амністії є особи, засуджені до таких видів покарань та такі злочини. Тому застосування амністії до таких осіб суперечить закону.

Утім, видається, що суд при цьому зміг безпосередньо застосовувати положення ст. 8 Конституції України про верховенство права, задля того, щоб обійти імперативність переліку осіб, зазначених у прикінцевих положеннях Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо тих осіб, котрих не можна звільняти від відбування покарання на підставі п. «г» ч. 1 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Література

1. Про застосування амністії в Україні: Закон від 01.10.1996 № 392/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 48, ст.263
2. Соловьев А.Д. Вопросы применения наказания по советскому уголовному праву. М., 1958. С. 191.
3. Квашиш В.Е. Гуманизм советского уголовного права. М., 1969. С. 48.
4. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України: Частина Загальна. Курс лекцій / Коржанський М. Й. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.
5. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина / Матишевський П. С. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с. – (Підр. для студ. юрид. вузів і фак.).
6. Маляренко В. Т. Амністія та помилування в Україні: Навчальний посібник / В. Т. Маляренко, А. А. Музика – К. : Атіка, 2007. – 700 с.
7. Чепелюк О.В. Амністія та помилування в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис...к.ю.н / О.В. Чепелюк – Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2008. – 207с.
8. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» від 27.02.2014 року № 792-VII